

En gård med gamla anor

Värnö gård eller 'Garvarns' som gården numera ofta kallas här i bygden, har en lång historia. Gården finns i de äldsta arkivalierna för Gagnef och med det äldst kända ägarparet Erik Ersson och hustrun Ingebor Ersdotter på 1600-talets andra hälft. Gården vackert belägen invid sjön Esttjärn i Östtjärna by var vid denna tid en traditionell bondgård och skulle gå i arv till sonen Erik Ersson född 1679 och därefter till dennes son också med namnet Erik Ersson f 1706. Och så fortskred livet på bondgården med fortsatta ägarskiften i samband med arv allt eftersom.

Några generationer fram i tiden delas gården mellan två syskon – Per Persson och Anna Persdotter – varvid den ena delen blir den som idag utgör Värnö gård. Ägaren Bing Per Persson d.y. f 1755 behövde troligen låna pengar i samband med att gården delades och en ny gård skulle uppföras. När så Bing Per Persson avlider 1818 försätts hans hustru i andra giftet, Anna Matsdotter f 1779, i en ohållbar ekonomisk situation. Utmätninginstrument från den 9 oktober 1819 visar att Bing Per Perssons fastighet är i mät tagen och vid den efterföljande auktionen inropades egendomen av brukspatron Carl Magnus Litström för 710 Riksdaler. Det blev cirka 200 Riksdaler som änkan Anna Matsdotter fick när alla fastighetens skulder och omkostnader vid utmätningssauktionen hade betalats.

Storskifteskartan från 1816 visar fler byggnader på gården men den enda byggnad som är med i auktionen 1819 är ett stolphärbre och tyder på att Bing Per Persson kanske inte hade hunnit bygga egen mangårdsbyggnad efter fastighetsdelningen. Mycket tyder därför på att bostads- huset på gården i så fall från början kan vara byggt av näste ägare, prosten Erelius som med all sannolikhet även gett gården dess namn. Brukspatron Litströms arvingar säljer nämligen den 8 oktober 1823 gården till prosten Johan Erelius för 1 000 Riksdaler rikssedlar.

En sorglig historia är också att Bing Per Perssons och Anna Matsdotters son, den blott elvaåriga Per Persson drunknade i den intilliggande Esttjärn en olycksalig höstdag den 19 november 1825. Även om vi inga närmare detaljer veta, kanske den arme pojken provade den första vinterisen när olyckan endade hans liv.

Gården förvärvas av prosten Erelius och får sitt namn – Värnö

Kontraktsposten Johan Erelius född 1759 i Falun var kyrkoherde i Gagnef från 1818 till sin död 1833. Prosten Erelius hade varit framsynt att bygga sin prostinna ett hem för den händelse han skulle gå före henne ur tiden, vilket också skedde. Han hade därför 1823 köpt fastigheten vid sjön Esttjärn i Östtjärna by och byggde en gård som han kallade Värnö, emedan den skulle bli tillflyktsort för dem som vid hans frånfälle blevo värnlösa – därav namnet Värnö. Enligt vad som berättats byggdes bostadshuset cirka 1830 och det sägs att prostinnan var noga med att man skulle kunna se kyrktornet från "kammaren", vilket även var möjligt innan träden vuxit upp i sin fulla storlek. Enkefru Maria Elisabet Erelius f Sandberg 1770, eller prostinnan som hon kallades, levde länge efter mannen och flyttade till Värnö efter sin mans död, de hade tidigare bott i kyrkans Prostgård. Hon anlade trädgård med almar, lärkträd, lönnar och askar, som ännu ståtliga står kvar på gården, och hon sägs ha varit en driftig husmor och jordbrukare.

Enkefru prostinnan Erelius säljer Värnö den 17 oktober 1844 till häradsskrivaren Carl Gustaf Ros för 2 000 Riksdaler Banco för att året efter avflytta till sin dotter och måg i Hedemora. Kvar på gården blir sonen Carl Erelius f 1809 i Sundborn, som genom moderns förbehåll i köpekontraktet var garanterad att få bo kvar på Värnö ett visst antal år, liksom det föreskrevs att det skulle åligga köparen, häradsskrivaren Ros, att *"med anständig föda kosthålla min son Carl, ävensom bestå honom nödig vedbrand"*. Prostinnans intresse för trädgård och växter kom även till uttryck i köpekontraktet vari föreskrevs att prostinnan för cirka ett år framåt skulle äga *"nyttjanderätt under samma tid av omkring 1/3 av kryddgården med därtill nödig gödsel utan ersättning"*.

Sonen Carl Erelius, som häradsskrivaren Ros skulle kosthålla ett antal år, var familjen Erelius "gossen Ruda". I faderns bouppteckning från 31 augusti 1833 står han som studerande. I de fall som han senare förekommer i har han titeln 'Skrifvare' som stod för bokhållare. Carl Erelius begivenhet på dryckenskap medförde att han 1837 blev omyndigförklarad för att 1841 bli myndighetsförklarad och året efter, 1842, åter bli omyndighetsförklarad. Det senare efter modern prostinnan Erelius begäran och anhållan – *"Som min son Carl Erelius en längre tid visat sig så oordentlig och begiven på starka drycker att han icke vidare kan vårda sig och sina tillhörigheter, så får jag hos välloflige Häradsrätten ödmjukt anhålla att han måtte förklaras omyndig och ställas under förmyndarvård av mig, herr pastor Arlberg och handlanden C O Ahlström"*.

Prostsonen Carl Erelius rykte i socknen var nog ordentligt solkat. Han hade under sitt "friår" 1841 fått uppdraget av Häradsrätten att verkställa bouppteckning efter Wik Erik Persson i Djurmo men då änkan ej var nöjd med Erelius *"vägrade hon att låta honom med berörda förrättning befatta"*. Komtillmått gästgiveri som startade 1849 låg med sin krogverksamhet, cirka en kilometer från Värnö, inom nära räckhåll för Carl Erelius. Efter ett krogbesök en vinterdag 1851 hade han kommit i slagsmål med Lind Anders Olsson från Österfors. Han instämde Lind Anders till 1851 års ting men då ett vittne som åberopas inte var närvarande uppsköt Rätten målet till nästa års ting. Vid 1852 års ting togs målet upp igen men då det inkallade vittnet inte heller denna gång infann sig sköts målet upp ytterligare ett år. När målet för tredje året i rad togs upp 1853 *"tillkännagav kronolänsman A J Sundberg att käranden (Carl Erelius) sedan sista rättegångstillfället med döden avgått, samt att målet i anledning därav finge förfalla, varvid häradsrätten fann skäligt låta bero"*. Vi talar i dag om att ärenden dras i långbänk. Med endast ett Ting om året var det inte ovanligt på den tiden att en del mål pågick i flera år såsom blev fallet i detta ärende.

Carl Erelius avlider 44 år gammal den 20 maj 1853 av halsböld och bouppteckningen är från den 14 juni samma år. Av de efterlämnade tillhörigheterna kan man förstå att han dog i misär. Hans kvarlåtenskap var värt 2 Riksdaler och 43 Skilling Banco. Bland annat upptas 2 stolar (sönder), 1 spegel (sönder), 3 kuddar med utslitna överdrag. Gångkläderna var obrukbara och utan värde. Tre broschyrer är upptagna, 1. Tröst för drinkare, 2. Tankar om Brännvinet och 3. Dryckenskapens följder.

Enkefru prostinnan Maria Lovisa Erelius hade ett halvår tidigare lämnat jordelivet den 25 oktober 1852 hos sin måg, Landsfiskal Lars Johan Leksell på Trädgårdsgatan i Hedemora. Bouppteckningen den 7 december samma år visar på en behållning av 4 868 Riksdaler Banco.

Många ägarbyten och en rörig tid för Värnö

Härradsskrivaren Carl Gustaf Ros som tre år tidigare förvärvat Värnö av prostinna Erelius, säljer gården vidare på en frivillig auktion i oktober 1847 varvid handlanden O. E. Eriksson i Floda stannade för högsta anbudet 3 613 Riksdaler rikssedlar. Härefter följer en milt sagt rörig tid för Värnö gård.

Handlanden O. E. Eriksson säljer i sin tur gården vidare den 14 mars 1850 till garvaren Mats Dahlberg f 1824 i Gruddbo på Sollerön. Det är första gången som det är dokumenterat att en garvare blir ägare till gården. Gården var en mer traditionell bondgård men den ändrade karaktär när Dahlberg byggde det första garveriet uppe på gården där lidret numera står. Han var gift med mjölnardottern Christina Kronberg f. 1826 i Leksand. Av någon orsak synes emellertid ingen lagfart ha sökts för köpet. En orsak kan vara ekonomiskt trångmål för Mats Dahlberg som medförde att Eriksson inte fick ut köpeskillingen. Den 3 januari 1853 blir det exekutiv auktion för Mats Dahlberg och handlanden O. E. Eriksson i Floda ropar då åter in fastigheten, denna gång för 1 000 Riksdaler Banco.

Knappt fyra månader senare är det dags för nästa försäljning. Den 29 april 1853 säljer handlanden O. E. Eriksson Värnö gård till gästgivaren herr Erik Säterdahl från Säter för 1 500 Riksdaler Banco.

Nästa försäljning följer 14 månader senare då Erik Säterdahl den 17 juni 1854 transporterar sitt köp på garvaren Per Erik Renström med samma köpeskillning, 1 500 Riksdaler Banco. Lagfart på köpet erhöles den 21 december 1855. Efter denna karusell av köp och försäljningar kom Värnö genom den nya ägarfamiljen att få lugn och ro i drygt 30 år.

Garvaren Per Erik Renström f. 1826 ankommer från Säter redan 1853 och ingår 1854 äktenskap med Sophia Gustava Hellgren f. 1825 i Säter. De kommer alltså att stanna på gården i dryga 30-talet år. Per Erik Renström hade garvareyrket med sig från barnsben då fadern Johan Renström (1792-1852) i Säter var karduansmakare, garvare av ett finare sorts skinn.

Hustrun Sophia Gustava Renström dör på Värnö den 11 februari 1880. Bouppteckningen efter Sophia Gustava är mycket detaljerad och omfattande och ger en god inblick i det Renströmska hemmet och det framgår tydligt att det är garveriverksamheten som är gårdens huvudinriktning. Sonen Per Bruno Renström f 1863 flyttar i november 1884 till Västerås där han dör ett halvår senare och står då som garvarlärling. Kanske var det meningen att han skulle ta över verksamheten och gården, något som dock nu inte blev fallet.

En tid därefter säljer Per Erik Renström och hans kvarvarande barn Värnö gård den 1 maj 1888 till garvaren Anders Anton Andersson från Norrbärke. Försäljningen blir dock av olika orsaker en rörig affär. Det första som ställer till problem var bouppteckningen från den 15 april 1880 efter fru Sofia Gustava Renström. Där hade uppteckningsmännen Anders Ersson i Nordåker och gästgivaren C A Lundqvist uppgivit fel fastighetsbeteckning och skrivit Östtjärna nr 6 Litt B i stället för den rätta beteckningen nr 2 Litt B. Denna felaktighet upprepades även i köpekontraktet till A Anton Andersson. Vidare saknade köpekontraktet dottern Cecilia Gustavas namnteckning.

Intressant i sammanhanget är att yngsta dottern Tekla Lovisa Renström var omyndig och att hennes förmyndare, Pellas Erik Hansson i Östtjärna, därför i maj 1888 undertecknade köpekontraktet för hennes räkning. Denne Pellas Erik Hansson är nämligen farmors far till nuvarande ägaren av Värnö, Hök Ann-Britt Forsberg. Man brukar säga att cirkeln sluts!

Garvaren Per Erik Renström hade 1854 köpt gården för 1 500 Riksdaler Banco och med den sista försäljningen 1888 erhållit 5 131 kronor och 24 öre. Per Erik Renström vistas sedan Värnö sålts hos dottern Cecilia Gustava och mågen handlanden Leonard Fredrik Lindström i Mjälgen, där han också dör den 7 december 1901. Det yngsta av barnen, Tekla Lovisa, emigrerar till USA 1896 för att återkomma den 3 november 1901. Troligen hade hon fått brev om att fadern var nära döden och hinner träffa honom under en månad innan han dör. Den 11 november 1902 återvänder hon till USA.

Garvaren Anders Anton Andersson f. 1860 i Norrbärke, ankommer 1888 som ny ägare till Värnö från Norrbärke. Han gifte sig samma år med Augusta Erika Jansson f. 1866 i Norrbärke. De avflyttar 1892 till Söderbärke med sonen Anton Verner f. 1889 i Värnö. I samband med deras flytt från Värnö såldes gården med 30,799 kappland jord till Carl Erik Svanström i april 1892.

Garvare Carl Erik Svanström med familj – en 120-årig epok

Det är i oktober 1892 som garvaren Carl Erik Svanström f. 1859 med hustrun Anna Karolina Hägerman f. 1867 och deras förstfödde son Gustav Isidor f. 1889 anländer till Värnö. Alla tre födda i Norrbärke och sannolikt kände de sedan tidigare garvaren A Anton Andersson och hustrun Augusta Erika Jansson som de var jämngamla med och som också härstammade från Norrbärke. Tidigare under året hade Carl Erik Svanströms förvärv av Värnö fullbordats genom köpebrevet den 28 april 1892 när säljaren A Anton Andersson 'qvitterar' den överenskomna köpeskillingen 1 500 kronor: *"Köpebrev till Garvaren Carl Erik Svanström från Smedjebacken, Norrbärke socken, upplåter och försäljer jag härmedelst 30,799 kappland reducerad skattejord av nr 2 i Östtjärna, benämnt Värnö, med dithörande skogsmark och alla därå uppförde åbyggnader för en överenskommen köpesumma stor ett tusen femhundra (1500) kr. Och som denna köpesumma är till fullo betald varder densamma härmed qvitterad vedom köparen äger att berörde fastighet genast tillträda, nyttja och bruka som sin välfångna egendom, försäkras Gagref, Värnö den 28 april 1892 A. Anton Andersson".*

Enligt uppgift var det Carl Erik Svanströms svärfar, Gustav Hägerman f 1840, av gammal bergsmanssläkt i Norrbärke, som bekostade förvärvet för att hans enda dotter och måg skulle få pröva lyckan som garvare med eget garveri, efter åtta år i lära.

Vid ankomsten till Värnö är Anna Karolina höggravid och den 29 december 1892 föds makarna Svanströms andra son, Erik Werner. Den nyfödde Erik Werner avlider dock kort efter födseln, den 29 januari 1893. Samma öde skulle även parets tredje son gå till mötes, det 'gossebarn' som föds och dör den 3 november 1893 innan något dop hann förrättas. Makarna skulle dock under de kommande nära tjugo åren begåvas med ytterligare sju barn. Den överlevande barnaskaran kom därför att uppgå till inalles åtta barn.

Bönderna kom till Värnö med skinn för att få dem beredda, särskilt efter höstens älgjakter blev det många skinn. Hudar som kallades 'kips' köptes också ända från Sydamerika. De kom till Djurås järnvägsstation i stora balar som hämtades med häst och vagn. Grovt sulläder köpte man bortifrån, alla andra lädersorter gjorde garvaren själv. Det var ett drygt och tungt arbete så Svanström hade hjälp av en gesäll att röra i de stora karen som var nedsänkta i golvet och där skinnen låg i sina olika reningar. Allting togs tillvara – håren som lossnat blandades med strumpgarn som man spann och kunde bli till varma sockor. Huden kring nos, klövar och runt hornen skars bort, torkades och skickades sedan till en limkokare i Djura. I en stor press ('chagrineremaskine') drogs det läder som skulle bli krusigt ovanläder till skor.

Man garvade skinn att framför allt använda till skinnförkläden, skor och seldon. Det tillverkades även skor, huvudsakligen arbetsskor, på gården. Tre skomakare hörde en tid till hushållet. Skomakeriet och läderhandeln drevs i den mindre stuga på gården som kallades Lärboa. I affärslokalen hängde de nya skorna i krokarna i taket. Många köpte också läder och tillverkade själva familjens skor. Därtill kom ju alla byskomakare som behövde läder av olika slag. Svanströms hade alltid en gesäll till hjälp. Gesällerna kom vandrande från alla håll. Sommaren var gesällernas vandringstid och de såg alltid till att de fick bli kvar hos någon mästare över vintern. Fanns det inget arbete när de kom var det en oskriven lag att de skulle ha mat och logi innan de gick till nästa ställe.

Även garvarehustrun Anna Karolina hade ett drygt arbete att utföra. Ett stort hushåll hade hon och det var noga med maten, gesällerna till exempel skulle det fjäskas lite för.

En ny garveribyggnad uppförs 1921, där skinn av olika slag garvades med granbark (barksyra) som viktigaste råvara och därefter blötlades i sjön för att rengöras före beredningen. På gården finns därtill 'Läderboden', troligen uppförd runt sekelskiftet, som fungerade som handelsbod för lädervaror med en liten disk och affärsingång från byvägen. I denna stuga fanns även ett omodernt kök med sovplats, dit näst äldste sonen Georg på somrarna flyttade för att komma ifrån sina syskon lite grann. Garveriverksamheten fungerade bra, men för att kunna försörja en allt större familj krävdes ytterligare inkomster, varför jord och skog inköptes undan för undan och tyngdpunkten kom allt eftersom att förskjutas mot jord- och skogsbruk. Dock fanns biinkomster från garveriet fram till mitten av 1950-talet.

Båda makarna Svanström dör 1931, hustrun Anna Karolina den 15 januari och maken Carl Erik den 30 november. Äldste sonen Gustav Svanström f. 1889, också utbildad garvare, tar nu över gården tillsammans med näst äldste brodern Georg f. 1901 och systemen Maria f. 1899 bodde och verkade på gården. Ingen av dem var gift och Värnö kom att bli hem för de tre syskonen deras fortsatta liv ut. Gårdens femte och sista garvare, Gustav Svanström, avlider 1958, en tid efter det att han slutat som garvare. Den sist överlevande av syskonen, Maria Svanström, slutade sina dagar på nyårsdagen 1990.

Genom Svanströms familjen kom Värnö gård att bli kvar i samma släkt i nära 120 år när så ättlingar i familjen 2011 överlät gården till nuvarande ägare.

Ägarskiftet 2011 och en tid av reparation och upprustning

När Hög Ann-Britt Forsberg köpte gården 2011 ingick i princip alla lösörens från gården. Till och med räkenskaperna från garverirörelsen från 1892 och framåt med bland annat inbunda liggare över emottagna och återlämnade skinn finns bevarade. Flera av byggnaderna var emellertid i stort behov av upprustning. Uthuslängan med ladugård var i så dåligt skick att den 2013-2015 revs och byggdes upp som originalet i det första projektet i ett omfattande renoveringsarbete.

Garveriet, byggt med stående timmer så kallat restimmer, kombinerat med liggande timmer i vissa delar och lockpanelklädda väggar i andra delar, var också i dåligt skick. Arbetet pågick sommaren-hösten 2016 med att byta ut den nästan raserade grundmurningen och räta upp lutande väggar och var i stort sett i mål då byggnaden efter olyckliga omständigheter eld-härjades och brann ned till grunden natten den 19 november 2016. En tidskrävande återuppbyggnad av garveriet i dess ursprungliga form och utseende genomfördes därefter 2017-2018. En positiv sak i sammanhanget var att inför reparationen 2016 hade i stort sett all lös inredning och redskap plockats ut då de annars skulle ha varit i vägen vid det omfattande reparationsarbetet och undgick på så vis att bli offer för lågornas rov. Just den 19 november förefaller för övrigt vara ett ödesmättat datum i gårdens historia. Det är även datumet då den olycksalige elvaårige Per Persson, 191 år tidigare, drunknade i sjön Esttjärn intill garveriet.

Den byggnad på gården vanligen kallad Lärboa, som inrymt handelsboden för lädervaror genomgick 2018-2020 en större renovering och modernisering. En gammal originalskylt, troligen från sekelskiftet 1900, pryder nu 'affärsingången' från byvägen. Skylten 'C E SVANSTRÖMS GARFVERI & LÄDERHANDEL' ger en talande summering om gårdens historia och verksamhet!

Källor: Gårds- och släktforskning Östtjärna by, Värnö gård av Nils Roos, Gagnef 2017, i huvudsak baserad på kyrkböcker och domböcker. Tidningsartikel Falu-Kuriren november 1969. Diverse dokumentation och övriga uppgifter från familjen Svanström.